JAMHURI YA MUUNGANO WA TANZANIA

BUNGE LA TANZANIA

KAMATI YA KUDUMU YA BUNGE YA ARDHI, MALIASILI NA UTALII

TAARIFA YA KAMATI KUHUSU UTEKELEZAJI WA BAJETI YA WIZARA YA MALIASILI NA UTALII KWA MWAKA WA FEDHA 2024/2025 PAMOJA NA MAONI YA KAMATI KUHUSU MAKADIRIO YA MAPATO NA MATUMIZI YA WIZARA HIYO KWA MWAKA WA FEDHA 2025/2026

[Imetolewa chini ya Kanuni ya 118 (9) ya Kanuni za Kudumu za Bunge, Toleo la Februari, 2023]

Ofisi ya Bunge,
S.L.P. 941,
DODOMA.

19 Mei, 2025

YALIYOMO

ORODHA YA VIELELEZO II

SEHEMU YA KWANZA 1

1.0 MAELEZO YA JUMLA 1

1.1 UTANGULIZI 1
1.2 MSINGI WA UCHAMBUZI 2
1.3 MAWANDA YA UCHAMBUZI WA TAARIFA 2

SEHEMU YA PILI 4

2.0 UCHAMBUZI WA UTEKELEZAJI WA BAJETI KWA MWAKA WA FEDHA 2024/2025 4

2.1 UZINGATIAJI WA MAONI NA USHAURI WA KAMATI 5
2.2 UKAGUZI WA MIRADI YA MAENDELEO ILIYOTENGEWA FEDHA 7
2.2.1 Ufafanuzi wa Jumla *7*
2.2.2 Yatokanayo na Ukaguzi wa Miradi *13*
2.3 UTEKELEZAJI WA VIPAUMBELE NA MAJUKUMU YA WIZARA 15
2.4 HATUA ILIYOFIKIWA KATIKA UKUSANYAJI WA MADUHULI 17
2.5 MWENENDO WA UPATIKANAJI WA FEDHA ZA MATUMIZI KUTOKA HAZINA 19

SEHEMU YA TATU 22

3.1 MAKADIRIO YA MAPATO KWA MWAKA WA FEDHA 2024/2025 22
3.2 MAKADIRIO YA MATUMIZI KWA MWAKA WA FEDHA 2024/2025 25
3.3 ULINGANISHO WA BAJETI YA WIZARA YA MALIASILI NA UTALII DHIDI YA BAJETI YA SERIKALI KWA MWAKA WA FEDHA 2025/2026 27
3.4 UCHAMBUZI WA MAMBO MAHSUSI KATIKA SEKTA YA MALIASILI NA UTALII. 29

SEHEMU YA NNE 39

4.0 MAONI NA USHAURI WA KAMATI 39

4.1 MAONI YA JUMLA 39
4.2 USHAURI WA KAMATI KATIKA MAENEO MAHSUSI KWA WIZARA YA MALIASILI NA UTALII 40

SEHEMU YA TANO 45

5.0 HITIMISHO 45

ORODHA YA VIELELEZO

Kielelezo Na. 1: Ukusanyaji wa Maduhuli hadi Februari, 2025 19

Kielelezo Na. 2: Mwenendo wa Upatikanaji wa fedha hadi Februari, 2025 20

Kielelezo Na. 3: Ulinganisho wa Makadirio Makusanyo ya Maduhuli kwa Mwaka wa Fedha 2024/2025 na 2025/2026 23

Kielelezo Na. 4: Ulinganisho wa Makadirio ya Matumizi kwa Mwaka wa Fedha 2024/2025 na 2025/2026..... 26

Kielelezo Na. 5: Bajeti ya Wizara (Fungu 69) dhidi ya Bajeti ya Taifa 28

Kielelezo Na. 6: Utekelezaji wa Shughuli za kukabiliana na Migongano baina ya Wanyapori na Binadamu kwa Mwaka wa Fedha 2024/2025 hadi kufikia Februari , 2025..... 30

SEHEMU YA KWANZA

1.0 MAELEZO YA JUMLA

1.1 Utangulizi

Mheshimiwa Spika, kwa mujibu wa Kanuni ya 118 (9) ya Kanuni za Kudumu za Bunge, Toleo la Februari, 2023, naomba kuwasilisha Taarifa ya Kamati ya Kudumu ya Bunge ya Ardhi, Maliasili na Utalii kuhusu Utekelezaji wa Bajeti ya Wizara ya Maliasili na Utalii **(Fungu 69)** kwa Mwaka wa Fedha 2024/2025, pamoja na Maoni ya Kamati kuhusu Makadirio ya Mapato na Matumizi ya Wizara hiyo kwa Mwaka wa Fedha 2025/2026.

Mheshimiwa Spika, ili kurahisisha mtiririko wa maudhui pamoja na kuzingatia masharti ya Kanuni ya 142 ya Kanuni za Bunge yanayohusu taarifa yoyote ya Kamati inayowasilishwa Bungeni, taarifa hii imegawanyika katika sehemu kuu tano kama ifuatavyo:-

(i) Sehemu ya kwanza inayotoa, Msingi wa Uchambuzi na Mawanda ya Uchambuzi;

(ii) Sehemu ya pili inayochambua na kufanya tathmini ya Utekelezaji wa Bajeti ya Wizara hii kwa Mwaka wa Fedha 2024/2025;

(iii) Sehemu ya tatu inayochambua Makadirio ya Mapato na Matumizi kwa mwaka wa Fedha 2025/2026;

(iv) Sehemu ya nne inayofafanua Maoni ya Kamati na ushauri unaotolewa kwa Serikali; na

(v) Sehemu ya mwisho inahitimisha taarifa ya uchambuzi wa bajeti.

1.2 Msingi wa Uchambuzi

Mheshimiwa Spika, Msingi wa Kamati wa kuchambua Taarifa ya Utekelezaji wa Majukumu na Makadirio ya Mapato na Matumizi Wizara ya Maliasili na Utalii ni Masharti ya Nyongeza ya Nane ya Kanuni za Bunge, ambapo Kanuni ya 6 (8)(b) ikisomwa kwa pamoja na kanuni ya 7(1)(a) zinatoa jukumu hilo kwa Kamati. Aidha, Kanuni ya 118(4) ya Kanuni za Bunge imeweka masharti yanayotaka Taarifa za Utekelezaji Bajeti kwa Mwaka wa Fedha 2024/2025 na Makadirio ya Mapato na Matumizi ya Wizara hii kwa Mwaka wa Fedha 2025/2026, kuchambuliwa na Kamati kabla ya kujadiliwa Bungeni.

Mheshimiwa Spika, ili kukidhi masharti hayo, Kamati ilipokea na kujadili Taarifa ya Wizara ya Maliasili na Utalii kuhusu Utekelezaji wa Bajeti kwa Mwaka wa Fedha 2024/2025 pamoja na Makadirio ya Mapato na Matumizi kwa Mwaka wa Fedha 2025/2026. Katika hatua hiyo, Kamati ilifanya uchambuzi wa kina na kuja na matokeo kama yalivyoainishwa katika taarifa hii.

1.3 Mawanda ya Uchambuzi wa Taarifa

Mheshimiwa Spika, Taarifa ya Kamati inahusu utekelezaji wa Bajeti ya Wizara ya Maliasili na Utalii **(Fungu 69)** kwa mwaka wa Fedha 2024/2025 pamoja na maoni ya Kamati

kuhusu Makadirio ya Mapato na Matumizi ya Wizara hiyo kwa Mwaka wa Fedha 2025/2026.

Mheshimiwa Spika, Uchambuzi uliofanyika uligusa maeneo yafuatayo:-

(i) Utekelezaji wa Bajeti ya Wizara ya Maliasili na Utalii kwa Mwaka wa Fedha 2024/2025;

(ii) Makadirio ya Mapato kwa Mwaka wa Fedha 2025/2026;

(iii) Makadirio ya Matumizi kwa Mwaka wa Fedha 2025/2026; na

(iv) Mambo muhimu yanayogusa Sekta za Maliasili na Utalii.

Mheshimiwa Spika, wakati wa uchambuzi, Kamati iliongozwa na kigezo cha asilimia pamoja na kufanya tathmini ya jumla na ulinganisho wa mambo mbalimbali. Mambo hayo yaliwezesha Kamati kubaini hatua iliyofikiwa katika utekelezaji na mantiki ya mpango na makadirio kwa mwaka wa fedha unaokuja.

SEHEMU YA PILI

2.0 UCHAMBUZI WA UTEKELEZAJI WA BAJETI KWA MWAKA WA FEDHA 2024/2025

Mheshimiwa Spika, ili kuzingatia masharti ya Kanuni ya 117 (1) na (2) ya Kanuni za Bunge, Kamati ilichambua Taarifa ya Utekelezaji wa Bajeti ya Wizara hii baada ya ziara ya Ukaguzi wa Utekelezaji wa Miradi ya Maendeleo iliyotengewa fedha. Madhumuni ya sehemu hii ni kupata uelewa utakaolisaidia Bunge katika majadiliano yake kuhusu makadirio ya Mapato na Matumizi ya Wizara hii. Aidha, sehemu hii inafafanua mambo matano yafuatayo:-

(i) Uzingatiaji wa Maoni na Ushuri uliotolewa na Kamati wakati wa kujadili Makadirio ya Mapato na Matumizi kwa Mwaka wa Fedha 2024/2025;

(ii) Hatua iliyofikiwa katika utekelezaji wa miradi ya Maendeleo iliyoidhinishiwa fedha na Bunge;

(iii) Utekelezaji wa majukumu na Vipaumbele vya Wizara;

(iv) Hali ya ukusanyaji wa maduhuli ya Serikali; na

(v) Mwenendo wa Upatikanaji wa Fedha za Matumizi kutoka Hazina.

Mheshimiwa Spika, mambo hayo kwa pamoja yameweka msingi wa kuliwezesha Bunge lako Tukufu kupata uwiano utakaolisaidia katika kufanya uamuzi baada ya mjadala wa hotuba ya Makadirio ya Mapato na Matumizi ya

Wizara ya Maliasili na Utalii kama ilivyowasilishwa na mtoa hoja.

2.1 Uzingatiaji wa Maoni na Ushauri wa Kamati

Mheshimiwa Spika, katika kulisaidia Bunge kutekeleza jukumu lake la kuishauri Serikali, tarehe 31 Mei, 2024, wakati wa uwasilishwaji wa hotuba ya Mpango na Makadirio ya Mapato na Matumizi ya Wizara ya Maliasili na Utalii kwa mwaka fedha 2024/2025, Kamati ilitoa Maoni na Ushauri kuhusu mambo tisa **(09)**. Ili kupima tija ya Bunge kuendelea kuishauri Serikali, Kamati ilitaka kubaini iwapo ushauri uliotolewa umezingatiwa.

Mheshimiwa Spika, tarehe 24 Machi, 2025, Waziri wa Maliasili na Utalii alifika mbele ya Kamati kuwasilisha taarifa kuhusu hatua iliyofikiwa katika kuzingatia ushauri wa Kamati. Kamati ilichambua taarifa na kubaini kwamba, sehemu kubwa ya ushauri imezingatiwa. Kamati inaipongeza Wizara kwa hatua hiyo na kuendelea kusisitiza kuzingatia maoni na ushauri unaotolewa na Kamati na Waheshimiwa Wabunge katika kuboresha utekelezaji wa majukumu ya Wizara.

Mheshimiwa Spika, hata hivyo, Kamati ilibaini kuwa kuna baadhi ya maoni na ushauri ambao bado utekelezaji wake hauridhishi. Maoni na ushauri ambao utekelezaji wake hauridhishi ni kama ifuatavyo:-

(i) Kasi ndogo katika kuchukua hatua stahiki za muda mfupi, muda wa kati na muda mrefu ili kutafuta ufumbuzi wa changamoto zinazosababishwa na muingiliano baina ya binadamu na wanyamapori wakali na waharibifu nchini kwa ajili ya kunusuru maisha ya watu, wanyamapori na kuzuia uharibifu wa mali unaotokana na migongano hiyo;

(ii) Wizara ya Maliasili na Utalii kushindwa kushirikiana na Wizara nyingine za Kisekta ili kupima na kufanya utambuzi wa mipaka hali itakayoondoa migogoro kati ya hifadhi na wananchi wanaoishi kuzunguka maeneo ya hifadhi;

(iii) Serikali kufanya sehemu ya marekebisho ya Sheria ya Fedha ya mwaka 2020 ambayo imeruhusu fedha zinazotokana na shughuli ndani ya Jumuiya za Wanyamapori (WMAs) kulipwa moja kwa moja kwenye WMAs. Marekebisho ya Sheria yaliyofanyika hayakujumuisha mgawo wa fedha unaotokana na utalii wa picha kwenye maeneo ya WMAs;

(iv) Serikali kushindwa kuchukua hatua za haraka kurudisha hoteli na loji toka kwa wamiliki waliobinafsishiwa hoteli na Loji za Serikali ambao wamekiuka masharti ya mikataba yao ya kuziboresha hali itakayopunguza uhaba wa huduma ya malazi ya watalii na kuleta tija iliyokusudiwa;

(v) Serikali kushindwa kutoa fedha zilizoidhinishwa na Bunge kwa ajili Kituo cha Kutangaza Utalii Kidijitali (DDMCC) ili kiweze kufanya kazi kama ilivyotarajiwa na kuleta tija iliyokusudiwa ambapo hadi sasa kituo hicho hakijaanza kufanya kazi kama inavyotarajiwa; na

(vi) Serikali haikufanya marekebisho kwenye Sheria ya fedha ili kuruhusu taasisi za TANAPA na NCAA zikusanye maduhuli na kutumia kama ilivyokuwa awali.

Mheshimiwa Spika, uzingatiaji usioridhisha wa maoni na ushauri wa Kamati katika kutimiza majukumu ya Wizara, unaweza kupunguza ufanisi na kupelekea kuzorotesha ustawi wa wananchi kinyume na lengo la Serikali kama inavyotakiwa na Ibara ya 8 (1) (b) ya Katiba ya Jamhuri ya Muungano wa Tanzania.

2.2 Ukaguzi wa Miradi ya Maendeleo iliyotengewa Fedha

2.2.1 Ufafanuzi wa Jumla

Mheshimiwa Spika, kwa kuzingatia masharti ya Kanuni ya 117 (1) ya Kanuni za Bunge, Kamati ilifanya ziara katika mikoa miwili **(2)** ya Manyara na Arusha ili kukagua baadhi ya miradi inayotekelezwa na Wizara ya Maliasili na Utalii. Kamati ilikagua miradi mitano **(05)** kama ifuatayo:-

(a) Mradi Na. 4314: Mradi wa Ujenzi wa Barabara na Lango la Kuingilia katika Hifadhi ya Taifa Tarangire Eneo la Mamire

Mheshimiwa Spika, mradi huu ulitekelezwa kwa thamani ya **Shilingi 4,345,011,281.60** ikiwa ni fedha zilizoidhinishwa na Bunge. Mradi umepangwa kutekelezwa kwa kipindi cha miezi **28** ikiwa ni kutoka tarehe 10 Machi, 2023 hadi tarehe 30 Juni, 2025.

Mheshimiwa Spika, hadi kufikia tarehe 12 Machi, 2025, ambapo Kamati ilitembelea na kufanya ukaguzi wake, mradi ulikuwa umepokea kiasi cha **Shilingi 1,708,175,348.65** sawa na **asilimia 39.3** tu ya fedha zote za mradi. Kazi hii imetekelezwa kwa kipindi cha 25 sawa na **asilimia 89.3** ya muda wote. Hali hii inaweza kuchangia utekelezaji wa mradi kuchelewa, kuongeza gharama za kukamilisha mradi kutokana na mfumuko wa bei na kuiingizia Serikali hasara kupitia malipo ya riba kwa mkandarasi kucheleweshewa malipo yake kwa wakati.

Mheshimiwa Spika, Kamati ilijionea utekelezaji wa mradi na kubaini kuwa mradi umetekelezwa kwa **asilimia 60** na hivyo kuwa nyuma kwa takribani **asilimia 29.3** ukilinganisha na muda halisi wa utekelezaji wa mradi**.** Aidha, Kamati iliitaka Wizara kuhakikisha inamsimamia mkandarasi ili mradi huo ukamilike kwa wakati.

(b) Mradi Na. 4814: Mradi wa Ujenzi wa Majengo katika Makao Makuu Mapya ya Mamlaka ya Eneo la Ngorongoro

Mheshimiwa Spika, mradi huu ulitengewa na kuidhinishiwa na Bunge jumla ya **shilingi 10,474,526,694.25** kwa ajili ya ujenzi wa jengo la utawala na nyumba tatu kwa ajili ya makazi ya Kamishna wa Uhifadhi na Naibu Makamishna wa Uhifadhi wawili. Kwa mujibu wa mkataba wa mradi uliosainiwa tarehe 08 Julai, 2022, mradi huu ulitakiwa kutekelezwa ndani ya miezi **12** kuanzia tarehe 10 Oktoba, 2022 hadi tarehe 10 Oktoba, 2023.

Mheshimiwa Spika, Kamati ilifanya ziara na kukagua mradi huo tarehe 13 Machi, 2025 ambapo ilikuta mradi umefikia **asilimia 85 huku** muda wa utekelezaji wake ukiwa umepita kwa zaidi ya miezi **18** sawa na **asilimia 150**. Katika ukaguzi huo, Kamati ilibaini mradi huo unakabiliwa na changamoto ya upatikanaji wa fedha kwa wakati kwani hadi kufikia tarehe 26 Novemba, 2024 Mamlaka imepokea kiasi cha **Shilingi 6,291,051,718.59** sawa na **asilimia 60.1** tu kutoka Serikalini kwa ajili ya mradi. Aidha, Wizara ilikuwa imewasilsha hati Na. 7 ya malipo ya **Shilingi 729,501,996.75** Wizara ya Fedha kiasi ambacho hakikuwa kimepokelewa.

Mheshimiwa Spika, katika ukaguzi huo, Kamati ilibaini kuwa Serikali imeanza kupata hasara zinazotokana na ucheleweshaji wa mradi huo kwani mkandarasi aliwasilsha maombi ya fedha za ziada na kuidhinishiwa na msimamizi wa mradi kiasi cha **Shilingi 133,906,616.04** kama riba inayotokana na kucheleweshewa malipo yake kwa wakati. Aidha, ucheleweshaji huo pia unachangia kupunguza ufanisi katika utendaji wa Mamlaka kwani inalazimika kutumia majengo ambayo awali yalitumika kama makazi ya watumishi wa mamlaka katika eneo la Kemny Wilayani Karatu. Hata hivyo, Kamati ilitarifiwa kuwa mradi huo unategemea kukamilika tarehe 30 Mei, 2025.

(c) Mradi Na. 4342: Mradi wa Ujenzi wa Jengo la Taaluma katika Chuo cha Taifa cha Utalii Kampasi ya Arusha

Mheshimiwa Spika, mradi huu ni sehemu ya mikakati ya upanuzi wa Chuo cha Taifa cha Utalii Kampasi ya Arusha ukiwa umeidhinishiwa na Bunge jumla ya **Shilingi 5,045,927,551.256.** Utekelezaji wa mradi huu ni miezi **22** kuanzia tarehe 25 September 2023 hadi tarehe 31/07/2025.

Mheshimiwa Spika, hadi kufikia tarehe 14 Machi, 2024 ambapo Kamati ilifanya ukaguzi wake, mradi ulikuwa umefikia **asilimia 59** na muda uliotumika kuwa **asilimia**

82 takribani miezi **18**. Kiasi cha fedha kilichokuwa kimepokelewa na kutumika kwenye mradi kilikuwa **Shilingi 1,673,974,784.72** sawa na **asilimia 33** tu ya fedha zote za mradi. Wizara ilikwisha wasilisha hati Na. 3 kwa ajili ya malipo ya mkandarasi kiasi cha **Shilingi 412,207,116.90** ambacho kilikuwa hakijapokelewa.

Mheshimiwa Spika, Katika ukaguzi wake Kamati ilibaini kuwa utekelezaji wa mradi upo nyuma kwa takribani **asilimia 23.** Kamati inaitaka Wizara kupitia timu ya usimamizi wa mradi kumtaka mkandarasi kuongeza juhudi ili kuhakikisha mradi unakamilika ndani ya muda uliopangwa. Pia, Kamati inaitaka Serikali kuhakikisha inatoa malipo kwa wakati ili kuepuka hasara inayoweza kutokana na riba ya kuchelewesha malipo kwa mkandarasi.

(d) Mradi Na. 4313: Mradi wa Ukarabati wa Barabara ya Jumuia Katika Hifadhi ya Taifa ya Arusha

Mheshimiwa Spika, mradi huu uliidhinishwa na Bunge lako Tukufu kiasi cha **Shilingi 419,195,00.00** ukiwa na lengo la kutoa huduma kwa watalii na wananchi wanaoshi kuzunguka hifadhi ya Taifa ya Arusha. Mradi huu umehusisha ukarabati wa urefu wa Kilomita 16 za barabara.

Mheshimiwa Spika, utekelezaji wa mradi huu ulikuwa wa miezi **3** tokea Agosti hadi Oktoba, 2024. Aidha mradi huu umekamilika kwa **asilimia 100** na tayari

umeanza kutumika hivyo kuchochea ubora wa huduma kwa watalii wanaotembelea hifadhi. Hali hiyo imeongeza ufanisi katika uwezo wa hifadhi hiyo kuhudumia watalii kwani wastani wa magari 170 hupita katika barabara hii kila siku, ambapo magari ya utalii ni takribani 100 na magari ya wananchi 70 yakiwemo malori na mabasi ya abiria.

(e) Mradi Na. 4817: Mradi wa Ujenzi wa Bwawa la Maji kwa Wanyama katika Hifadhi ya Wanyamapori Makuyuni

Mheshimiwa Spika, mradi huu ni moja ya mikakati ya Wizara katika kuhakikisha kunakuwa na maji ndani ya hifadhi wakati wote. Mradi huu umetengewa na Bunge **Shilingi 125,729,000.00** na ulianza tarehe 24 Novemba, 2024 ulitarajiwa kukamilika tarehe 24 Aprili, 2025.

Mheshimiwa Spika, Kamati ilifanya ukaguzi katika mradi huu tarehe 13 Machi, 2025 na kubaini kuwa mradi umefikia **asilimia 70**. Pamoja na kazi hiyo kuwa imefanyika kwa kiasi hicho, Wizara ilikuwa haijapokea fedha yoyote kwa ajili ya mradi na kazi ilikuwa imesimama huku ikiwa imebaki takribani mwezi mmoja kabla ya kukamilisha mradi kwa mujibu wa mkataba.

Mheshimiwa Spika, Kamati ilipokea ufafanuzi toka Wizarani kuwa mkandarasi aliamua kuanza kazi bila hata kupewa malipo ya awali akitegemea atapokea malipo wakati akiendelea na kazi. Hadi kufikia tarehe 31 Januari, 2025, Wizara ilikuwa imewasilisha hati Na. 1 ya **Shilingi 77,000,000.00** kwa Wizara ya Fedha kiasi ambacho hakijalipwa na kufanya mkandarasi kushindwa kuendelea na kazi. Kamati inaitaka Wizara ya fedha kutoa kiasi hicho cha fedha ili kukwamua utekelezaji wa mradi uweze kukamilika kwa wakati.

2.2.2Yatokanayo na Ukaguzi wa Miradi

Mheshimwa Spika, Katika ziara za ukaguzi wa miradi inayotekelezwa na Wizara ya Maliasili na Utalii, Kamati ilipokea taarifa za utekelezaji wa miradi na kuona hali halisi kwenye maeneo ya utekelezaji wa miradi husika. Lengo ilikuwa kulinganisha na kubaini iwapo taarifa zilizowasilishwa na Wizara zinawiana na hatua zilizofikiwa katika utekelezaji pamoja na madhumuni ya miradi inayohusika. Tathmini ya kina, imebainisha yafuatayo:-

(i) Kumekuwa na ucheleweshaji katika utekelezaji wa miradi mingi ya Wizara hali inayoweza kupelekea kuongezeka kwa gharama na kupunguza tija inayotokana na miradi husika;

(ii) Hali ya upatikanaji wa fedha za miradi kutoka hazina sio ya kuridhisha na tayari Serikali imeanza kupata hasara ya kudaiwa riba na wakandarasi

wanaotekeleza miradi hiyo. Mathalani katika utekelezaji wa Mradi Na. 4814: Ujenzi wa Majengo manne katika eneo la makao makuu mapya ya Mamlaka ya Hifadhi ya Eneo la Ngorongoro, mkandarasi amepeleka na kuidhinishiwa madai ya Shilingi 133,906,616.04 kama riba ya kucheleweshewa malipo yake; na

(iii) Kukosekana kwa uwiano wa thamani ya fedha na miradi mingi ya Wizara iliyofanyiwa ukaguzi na Kamati. Katika eneo hili, Kamati inapenda kuipongeza timu ya usimamizi wa **Mradi Na. 4342:** Ujenzi wa Jengo la Ghorofa 5 katika Chuo cha Taifa cha Utalii ambapo utekelezaji wa mradi na thamani ya fedha vinaonekana wazi tofauti na miradi mingine ambayo Kamati ilifanya ukaguzi.

Mheshimiwa Spika, pamoja na mambo hayo mahsusi yaliyobainika, Kamati pia ilibaini kuwa hali ya miundombinu ya barabara katika hifadhi za Taifa sio ya kuridhisha hali inayofanya vivutio vingi kushindwa kufikika hasa nyakati za mvua. Mathalani, katika hifadhi ya Taifa ya Arusha yenye mtandao wa barabara zenye urefu wa Kilomita 236.7, Serikali imefanya ukarabati wa Kilomita 16 ambazo ni sawa na asilimia 6.7 tu ya mtandao mzima barabara. Kamati inaitaka Serikali kuandaa mpango mkakati ambao utahakikisha barabara zilizo ndani ya hifadhi

zinakarabatiwa ili ziweze kupitika wakati wote hivyo kuongeza tija katika sekta ya utalii nchini.

2.3 Utekelezaji wa Vipaumbele na Majukumu ya Wizara

Mheshimiwa Spika, utekelezaji wa vipaumbele na majukumu ya Wizara ya Maliasili na Utalii **(Fungu 69)** unaongozwa na Dira ya Maendeleo ya Taifa, Ilani ya Uchaguzi ya Chama Cha Mapinduzi (CCM) ya mwaka 2020 pamoja na Mpango wa Tatu wa Maendeleo wa Taifa wa Miaka Mitano (FYDP III) mwaka 2021/22 – 2025/26. Aidha, miongozo mbalimbali ya Kimataifa pia imekuwa ikizingatiwa ikiwa ni pamoja na Malengo ya Maendeleo Endelevu chini ya Umoja wa Mataifa, Malengo ya Utalii Endelevu chini Shirika la Utalii Duniani na maelekezo mengine.

Mheshimiwa Spika, sekta za kipaumbele katika Wizara ya Maliasili na Utalii ni Wanyamapori, Utalii, Mambo ya kale, Misitu na Nyuki. Katika utekelezaji wa majukumu yake, Wizara imeendelea kuhakikisha matumizi endelevu ya rasilimali zinazopatikana katika sekta hizi kwa manufaa ya kizazi cha sasa na kizazi kijacho. Aidha, sekta hizi zimendelea kulinufaisha Taifa kwa kukabiliana na mabadiliko ya tabianchi, kuchangia pato la Taifa, kutoa ajira na kupunguza umasikini wa kipato miongoni mwa wananchi.

Mheshimiwa Spika, katika taarifa ya Shirika la Utalii Duniani (UN Tourism) kuhusu ukuaji wa sekta ya utalii baada ya athari za ugonjwa wa UVIKO-19, inaonyesha kuwa sekta ya utalii nchini imekuwa kwa kasi, hali ambayo imeifanya sekta hii kuendelea kuwa kinara katika kuchangia fedha za nje na kulinda thamani ya sarafu yetu hivyo kuhakikisha uchumi wa Taifa letu unakuwa himilivu. Aidha, Kamati ilifanya uchambuzi wa taarifa hiyo na kubaini kuwa, idadi ya watalii kutoka nje imefikia watalii **2,141,895** mwaka 2024 ikilinganishwa na watalii **620,867** mwaka 2020. Idadi hii ni sawa na ongezeko la takribani **asilimia 245** na kuifanya Tanzania kushika nafasi ya 1 barani Afrika na nafasi ya 06 duniani kwa ongezeko la watalii wa kimataifa baada ya UVIKO-19.

Mheshimiwa Spika, kwa upande wa mapato ya fedha za nje yatokayo na utalii yameongezeka kutoka Dola za Marekani **milioni 714.59** mwaka 2020 hadi kufikia Dola za Marekani **bilioni 3.9** mwaka 2024. Ongezeko hili ni sawa na **asilimia 445.77** ambalo limeifanya Tanzania kuwa nafasi ya 3 barani Afrika na nafasi ya 9 duniani baada ya athari za UVIKO-19. Haya ni mafanikio ya kujivunia kama Taifa na Kamati inapongeza juhudi za Serikali hasa Mhe. Dkt. Samia Suluhu Hassan, Rais wa Jamhuri ya Muungano wa Tanzania kwa uamuzi wake wa kuikwamua sekta hii kupitia uwekezaji wa kibajeti na kuamua kutangaza Utalii kupitia

filamu ya Tanzania- *the Royal Tour* pamoja na *Amaizing Tanzania.*

Mheshimiwa Spika, uchambuzi zaidi wa Kamati umebaini kuwa, pamoja na mafanikio haya makubwa ya kujivunia kumekuwepo na changamoto zinazoikabili sekta hii muhimu katika ustawi wa Taifa letu. Baadhi ya changamoto hizo ni pamoja na matukio ya migongano baina ya wanyamapori wakali na waharibifu, ubovu wa miundombinu ya barabara, madaraja na viwanja vya ndege, upungufu wa huduma bora za malazi na upungufu wa bajeti ya kutosha katika kutangaza vivutio vya utalii nchini. Kamati inaitaka Serikali kuendelea kuchukua hatua madhubuti ya kukabiliana na changamoto hizo ili sekta hii iweze kuongeza tija katika uchumi wa Taifa na ustawi wa wananchi.

2.4 Hatua iliyofikiwa katika Ukusanyaji wa Maduhuli

Mheshimiwa Spika, Lengo la uchambuzi wa taarifa za makusanyo ya maduhuli ni kuliwezesha Bunge kubaini iwapo lengo la makusanyo lililoidhinishwa na Bunge limefikiwa. Aidha, uchambuzi huu unaliweka Bunge katika nafasi ya kutumia uzoefu unaopatikana kwa mwaka wa fedha 2024/2025 na kubaini uhalisia unavyostahili kwa mwaka wa fedha 2025/2026.

Mheshimiwa Spika, katika mwaka wa fedha 2024/2025, Wizara ilipangiwa kukusanya jumla ya **Shilingi 968,842,018,480.00**. Hadi kufikia Februari, 2025 hatua ya

ukusanyaji wa Maduhuli ilifikia Shilingi **826,995,557,098.00** sawa na **asilimia 85.40** ya lengo la makusanyo liliodhinishwa na Bunge. Kiwango hicho kinaashiria mwenendo mzuri wa ukusanyaji wa maduhuli.

Mheshimiwa Spika, uchambuzi wa Kamati katika eneo la ukusanyaji wa maduhuli ulionyesha yafuatayo:-

i. Ukusanyaji wa kutumia MNRT portal, umefikia **asilimia 68.04** ya lengo lililoidhinishiwa, huku ukusanyaji wa kutumia TRA imefikia **asilimia 93.40** ya lengo. Kupitia takwimu hizi, Kamati imewianisha muda wa utekelezaji wa bajeti na hatua iliyofikiwa katika ukusanyaji wa maduhuli na kubaini kuwa malengo ya ukusanyaji kwa kila njia yatafikiwa kama ilivyoidhinishwa na Bunge; na

ii. Wakati wa makadirio, makusanyo kwa utaratibu wa MNRT portal yalitarajiwa kuchangia kwa **asilimia 31.80** huku yale ya TRA yakitarajiwa kuchangia kwa **asilimia 68.20.** Hata hivyo, katika makusanyo halisi njia ya MNRT portal imechangia pungufu kwa **asilimia 6.50** wakati njia ya TRA imechangia ziada kwa **asilimia 6.50**. Kwa takwimu hizi zinaonyesha kuwa njia ya TRA ina ufanisi zaidi katika kukusanya mapato ukilinganisha na ile ya MNRT portal. Taswira kamili ya ukusanyaji inaonekana katika **Kielelezo Na. 1.**

Kielelezo Na. 1: Ukusanyaji wa Maduhuli hadi Februari, 2025

Fungu 69	% ya Makadirio	Makadirio (A)	Makusanyo (B)	% ya Makusanyo	(lengo vs makusanyo
MNRT Portal	**31.80**	**307,977,820,000.00**	**209,545,623,569.32**	**25.30**	**68.04**
TRA (TANAPA& NCAA)	**68.20**	**660,864,198,480.00**	**617,449,933,528.68**	**74.70**	**93.40**
JUMLA	**100**	**968,842,018,480.00**	**826,995,557,098.00**	**100**	**85.40**

***Chanzo**: Randama ya Wizara ya mwaka 2025 na usanifu wa Kamati*

Mheshimiwa Spika, kwa mchanganuo huo ni dhahiri kuwa, Makusanyo taasisi za TANAPA na NCAA ndio yaliyofanikisha kwa kiasi kikubwa makusanyo kufikia **asilimia 85.40**. Kamati inaipongeza Wizara kwa hatua ya makusanyo iliyofikiwa. Vilevile, Kamati inaitaka Wizara kuboresha mfumo na kuongeza usimamizi katika kukusanya mapato kwa njia ya MNRT Portal hali itakayoongeza ufanisi wa njia na kuongeza tija katika ukusanyaji wa maduhuli ya Serikali.

2.5 Mwenendo wa Upatikanaji wa Fedha za Matumizi kutoka Hazina

Mheshimiwa Spika, utekelezaji wa Bajeti unategemea upatikanaji wa fedha zilizoidhinishwa na Bunge. Kwa mwaka wa fedha 2024/2025, Wizara iliidhinishiwa kutumia jumla ya Shilingi **708,891,841,026.00** kwa ajili ya Matumizi ya

Kawaida na Miradi ya Maendeleo. Hadi kufikia Februari, 2025, Wizara ilikuwa imepokea **Shilingi 404,986,147,454.81** sawa na **asilimia 57.13** tu ya fedha iliyoidhinishwa na Bunge. Katika fedha hizo, **Shilingi 347,414,766,151.69** sawa na **asilimia 65.24** zilikuwa za matumizi ya kawaida na **Shilingi 57,571,381,303.13** sawa na **asilimia 33** zilikuwa za kugharamia miradi ya maendeleo. Taswira ya Upatikanaji wa Fedha inaonekana katika **Kielelezo Na. 2.**

Kielelezo Na. 2: Mwenendo wa Upatikanaji wa fedha hadi Februari, 2025

Matumizi		Kilichoidhinishwa	Kilichopokelewa	Asilimia
Kawaida	OC	302,241,676,000.00	192,891,778,311.05	63.82
	Mishahara	230,257,652,026.00	154,522,987,840.64	67.11
	Jumla (A)	**532,499,328,026.00**	**347,414,766,151.69**	**65.24**
Maendeleo	Ndani	97,225,838,000.00	31,648,137,420.67	32.55
	Nje	79,166,675,000.00	25,923,243,882.45	32.75
	Jumla (B)	**176,392,513,000.00**	**57,571,381,303.12**	**32.64**
JUMLA KUU (A+B)		**708,891,841,026.00**	**404,986,147,454.81**	**57.13**

Chanzo: Randama ya Wizara 2025 na Usanifu wa Kamati

Mheshimiwa Spika, ili kubaini kiwango cha utekelezaji wa bajeti, Kamati uchambuzi wa kina katika mwenendo wa upatikanaji wa fedha kutoka hazina ambapo unaonyesha kwamba hadi kufikia mwezi Februari, 2025:-

(i) Upatikanaji halisi ulitakiwa uwe usiopungua **asilimia 66.67** ya Bajeti yote iliyoidhinishwa ili kuendana na muda wa utekelezaji wa bajeti, lakini Wizara ilikuwa imepokea **asilimia 57.13** tu. Hali hii inaweza kuchangia kushuka kwa ufanisi katika kutekeleza majukumu ya Wizara; na

(ii) Katika **asilimia 32.64** ya bajeti iliyopokelewa kwa ajili ya kugharamia utekelezaji wa miradi ya maendeleo, fedha za Ndani ni **asilimia 32.55** tu, huku fedha za nje zikiwa ni **asilimia 32.75** ya bajeti iliyoidhinishwa. Hatua hii inaonesha kuwa upatikanaji wa fedha za maendeleo sio wa kuridhisha hali ambayo imechangia katika baadhi ya miradi mbalimbali ya maendeleo na wakandarasi kushindwa kuendelea na kazi na sehemu zingine wameanza kuidai Serikali riba kwa kucheleweshewa malipo.

Mheshimiwa Spika, hali isiyoridhisha ya upokeaji wa fedha kutoka hazina kwenye utekelezaji wa shughuli za Wizara ni moja ya kikwazo kikubwa katika kuhakikisha Wizara na taasisi zake zinaendelea kukuza sekta ya utalii. Kamati inaitaka Serikali kuhakikisha inatoa fedha kama zilivyoidhinishwa na Bunge kwa wakati ili kuhakikisha Wizara na taasisi zake zinatekeleza majukumu yake kwa ufanisi.

SEHEMU YA TATU

3.0 UCHAMBUZI WA MPANGO NA MAKADIRIO YA MAPATO NA MATUMIZI KWA MWAKA WA FEDHA 2025/2026

Mheshimiwa Spika, Kamati ilichambua na kujadili Mpango na Makadirio ya Mapato na Matumizi ya Wizara ya Maliasili na Utalii kwa mwaka wa fedha 2025/2026. Uchambuzi wa Kamati ulijielekeza katika maeneo yafuatayo:-

(i) Makadirio ya Mapato kwa mwaka wa fedha 2025/2026;

(ii) Makadirio ya Matumizi kwa mwaka wa fedha 2025/2026;

(iii) Ulinganisho wa Bajeti ya Wizara dhidi ya Bajeti ya Taifa;na

(iv) Mambo muhimu yanayogusa sekta ya Maliasili na Utalii.

3.1 Makadirio ya Mapato kwa Mwaka wa Fedha 2024/2025

Mheshimiwa Spika, Kwa kutambua uhusiano uliopo kati ya Mapato na Matumizi, Kamati ilipokea ufafanuzi kuhusu lengo la maduhuli kwa mwaka wa fedha 2025/2026 ambapo Wizara ya Maliasili na Utalii **(Fungu 69)** inakadiriwa kukusanya maduhuli ya **shilingi 1,183,584,115,330.55**. Aidha, Kamati ilifanya uchambuzi kwa kuzingatia uzoefu uliopatikana katika ukusanyaji wa maduhuli kwa mwaka wa

fedha 2024/2025**.** Taswira ya ulinganisho wa makusanyo ya maduhuli kwa mwaka wa fedha 2024/2025 na 2025/2026 inaonekana katika **Kielelezo Na. 3.**

Kielelezo Na. 3: Ulinganisho wa Makadirio Makusanyo ya Maduhuli kwa Mwaka wa Fedha 2024/2025 na 2025/2026

Fungu 69	2024/2025	2025/2026	% ongezeko
Maduhuli yanayokwenda Mfuko Mkuu wa Serikali	105,558,757,000.00	113,536,198,276.65	7.56
Maduhuli yanayokusanywa na kutumika na taasisi	863,283,261,480.00	1,070,047,917,053.90	23.95
JUMLA	**968,842,018,480.00**	**1,183,584,115,330.55**	**22.16**

***Chanzo**: Randama ya Wizara 2025 na Usanifu wa Kamati*

Mheshimiwa Spika, Uchambuzi wa Kamati umebaini yafuatayo:-

(i) Makadirio ya ukusanyaji wa maduhuli yameongezeka kwa **shilingi 214,742,096,850.55** sawa na **asilimia 22.16** ikilinganishwa na makadirio ya mwaka wa fedha 2024/2025. Aidha, kwa mtiririko wa makusanyanyo kwa miaka 3 mfululizo, ni wazi kuwa lengo la ukusanyaji wa maduhuli haya litafikiwa;

(ii) Makadirio ya Makusanyo ya maduhuli yanayokwenda mfuko mkuu wa Serikali yameongezeka kwa **asilimia 7.56** ikilinganishwa na

mwaka wa fedha 2024/2025. Hata hivyo, ili kufikia lengo hili, Wizara iimarishe usimamizi wa mikataba ya uwekezaji katika maeneo yanayosimamiwa na TAWA hususani SWICA, usimamizi wa shughuli za kitalii na kuboresha mfumo wa MNRT portal ili kuongeza ufanisi katika ukusanyaji wa maduhuli;

(iii) Makusanyo ya maduhuli yanayokusanywa na kutumika na taasisi yameongezeka kwa **asilimia 23.95** ikilinganishwa na mwaka wa fedha 2024/2025. Ongezeko hilo limetokana na uamuzi wa Serikali kuruhusu baadhi ya taasisi kubaki na makusanyo yake ili kuongeza ufanisi katika kujiendesha; na

(iv) Katika lengo la Makusanyo ya Wizara, **asilimia 90.41** ya makusanyo, yatakusanywa na kutumika na taasisi zilizo chini ya Wizara ya Maliasili na Utalii, huku **asilimia 9.59** makadirio yatakusanywa na kupelekwa Mfuko Mkuu wa Serikali. Hali hii inaonyesha dhamira ya dhati ya Serikali ya kukabiliana na nakisi ya bajeti katika sekta zinazosimamiwa na Wizara ya Maliasili na Utalii.

Mheshimiwa Spika, uchambuzi zaidi wa Kamati ulibaini kuwa ukuaji wa sekta ya utalii nchini umechangia ongezeko la makadirio ya maduhuli. Aidha, utekelezaji wa mkakati wa wizara wa kuimarisha sekta ya utalii baada ya athari za UVIKO-19 ni sehemu ya sababu za ongezeko la

makadirio ya maduhuli. Hata hivyo, lengo hilo la maduhuli litaweza kufikiwa iwapo Serikali itatekeleza ipasavyo mikakati ya kutangaza vivutio vya utalii kwa ufanisi na kudhibiti mianya ya upotevu wa mapato.

3.2 Makadirio ya Matumizi kwa Mwaka wa Fedha 2024/2025

Mheshimiwa Spika, ili kutekeleza mpango na vipaumbele vilivyowekwa katika mwaka wa fedha 2025/2026, Wizara ya Maliasili na Utalii **(Fungu 69)** inakadiria kutumia Shilingi **359,982,271,000.00** kulinganisha na makadirio ya matumizi ya **Shilingi 708,891,841,026.00** katika mwaka wa fedha 2024/2025. Aidha, masharti ya Kanuni ya 117(2) ya Kanuni za Bunge yamelenga kuliwezesha Bunge kutumia uzoefu wa utekelezaji wa Bajeti kwa mwaka wa fedha unaoisha ili kuchambua makadirio ya matumizi kwa mwaka wa fedha unaofuata. Kwa kuzingatia lengo hilo, Kamati imechambua makadirio ya matumizi kwa mwaka wa fedha 2025/2026 kwa kulinganisha makadirio hayo kwa mwaka wa fedha 2024/2025. Taswira ya ulinganisho wa makadirio ya matumizi kwa mwaka wa fedha 2024/2025 na 2025/2026 inaonekana katika **Kielelezo Na. 4.**

Kielelezo Na. 4: Ulinganisho wa Makadirio ya Matumizi kwa Mwaka wa Fedha 2024/2025 na 2025/2026

Mwaka	Matumizi ya Kawaida		Maendeleo	
	PE	OC	Ndani	Nje
2024/25	230,257,652,026	302,241,676,000	97,225,838,000	79,166,675,000
2025/26	130,709,054,000	123,523,295,000	32,476,051,000	73,273,871,000
Pungufu	99,548,598,026	178,718,381,000	64,749,787,000	5,892,804,000
Asilimia - %	-43.23	-59.13	-66.60	-7.44

***Chanzo**: Randamba ya Wizara 2025 na Usanifu wa Kamati*

Mheshimiwa Spika, uchambuzi wa Kamati umeonyesha kuwa:-

(i) Makadirio ya matumizi ya Wizara hii yamepungua kwa **Shilingi 348,909,570,026.00** sawa na **asilimia 49.22** ikilinganishwa na mwaka wa fedha 2024/2025;

(ii) Fedha za mishahara zimepungua kwa **Shilingi 99,548,598,026** sawa na **asilimia 43.23** ilinganishwa na mwaka wa fedha 2024/2025;

(iii) Fedha za matumizi ya mengineyo yaani (OC) zimepungua kwa **Shilingi 178,718,381,000** sawa na **asilimia 59.13** ikilinganishwa na mwaka wa fedha 2024/2025;

(iv) Fedha za miradi ya maendeleo zimepungua kwa **Shilingi 70,579,591,000.00** sawa na **asilimia 60** ikilinganishwa na mwaka 2024/2025. Aidha, fedha za ndani kwa miradi ya maendeleo zimepungua kwa **asilimia 66.60** huku fedha za nje zikipungua kwa **asilimia 7.44**.

Mheshimiwa Spika, matokeo hayo ya uchambuzi yanatokana na uamuzi wa Serikali kuzingatia ushauri uliokuwa ukitolewa Bungeni juu ya kuziruhusu Shirika la Hifadhi za Taifa Tanzania (TANAPA) na Mamlaka ya Hifadhi ya Eneo la Ngorongoro (NCAA) kuanza kubaki na makusanyo yake. Uamuzi huo utaongeza ufanisi wa utendaji katika taasisi hizo na kuleta manufaa katika nyanja za za kiuchumi, kiutamaduni, burudani na tafiti za kisayansi.

3.3 Ulinganisho wa Bajeti ya Wizara ya Maliasili na Utalii dhidi ya Bajeti ya Serikali kwa Mwaka wa Fedha 2025/2026

Mheshimiwa Spika, sekta ya maliasili na utalii ni miongoni mwa sekta za kiuchumi, hivyo ulinganisho wa bajeti ya Wizara hii dhidi ya bajeti ya Taifa ni jambo linalosaidia kuweka msingi wa ushauri kuhusu sekta husika. Kwa kuzingatia hilo, sehemu hii inatathmini mambo yafuatayo:-

(i) Uwiano wa bajeti ya Wizara kwa bajeti ya Taifa**;** na

(ii) Ulinganisho wa hali ya uwiano kwa mwaka wa fedha 2024/2025 na mwaka wa fedha 2025/2026. Taswira ya

ulinganisho huo unaonekana katika **Kielelezo Namba 5.**

Kielelezo Na. 5: Bajeti ya Wizara (Fungu 69) dhidi ya Bajeti ya Taifa

BAJETI YA WIZARA DHIDI YA BAJETI YA TAIFA 2024/2025			
AINA	**BAJETI TAIFA**	**BAJETI YA MALIASILI**	**ASILIMIA**
OC	5,822,535,000,000	302,241,676,000	5.19
MISHAHARA	11,997,752,000,000	230,257,652,026	1.92
MAENDELEO NDANI	12,148,283,000,000	97,225,838,000	0.80
MAENDELEO NJE	3,640,838,000,000	79,166,675,000	2.17
DENI LA SERIKALI	15,736,280,000,000	-	-
JUMLA	**49,345,688,000,000**	**708,891,841,026**	**1.44**
BAJETI YA WIZARA DHIDI YA BAJETI YA TAIFA 2025/2026			
AINA	**BAJETI TAIFA**	**BAJETI YA MALIASILI**	**ASILIMIA**
OC	6,444,293,900,000	123,523,295,000	1.92
MISHAHARA	13,174,240,500,000	130,709,054,000	0.99
MAENDELEO NDANI	13,320,501,900,000	32,476,051,000	0.24
MAENDELEO NJE	6,150,902,600,000	73,273,871,000	1.19
DENI LA SERIKALI	17,950,311,400,000	-	-
JUMLA	**57,040,250,300,000**	**359,982,271,000.00**	**0.63**

Chanzo: Taarifa ya Mapendekezo ya Mfumo na Ukomo wa Bajeti ya Serikali kwa mwaka 2024/2025 na 2025/2026, Randama ya Wizara ya Maliasili na Utalii 2024/2025 na 2025/2026

Mheshimiwa Spika, kwa tathmini hiyo, uchambuzi umeonyesha mambo yafuatayo:-

(i) Bajeti ya Wizara ya Maliasili na Utalii dhidi ya Bajeti ya Taifa imepungua kutoka **asilimia 1.44**hadi **asilimia 0.63;**

(ii) Bajeti ya Matumizi Mengineyo imeshuka kutoka **asilimia 5.19** hadi **asilimia 1.92**;

(iii) Bajeti ya mishahara imepungua kutoka **asilimia 1.92** hadi kufikia **asilimia 0.99**;

(iv) Bajeti ya Maendeleo kutokana na fedha za ndani imepungua kutoka **asilimia 0.88** hadi **asilimia 0.24**; na

(v) Bajeti ya maendeleo kutokana na fedha za nje imepungua kutoka **asilimia 2.17** hadi **asilimia 1.19**.

Mheshimiwa Spika, kupungua kwa viashiria vya kibajeti katika mwaka wa fedha 2025/2026 ukilinganisha na ile ya mwaka 2024/2025 kama inavyoonekana katika **Kielelezo Na. 5** imetokana na taasisi za TANAPA na NCAA kuanza kujitegemea katika makusanyo na matumizi, hivyo kufanya bajeti zake kuwa si sehemu ya bajeti ya Wizara ya Maliasili na Utalii.

3.4 Uchambuzi wa Mambo Mahsusi katika Sekta ya Maliasili na Utalii.

(i) Changamoto ya Wanyamapori wakali na Waharibifu

Mheshimiwa Spika, migongano baina ya wanyamapori na binadamu ndio changamoto

inayoongoza katika utekelezaji wa shughuli za Wizara ya Maliasili na Utalii. Changamoto hii imepelekea madhara ya uharibifu wa mali na miundombinu, ulemavu na upotevu wa maisha kwa baadhi ya wananchi.

Mheshimiwa Spika, katika mwaka wa fedha 2024/2025, Bunge liliidhinishia Serikali kiasi cha **Shilingi 45,144,308,496.73** ambapo ilipanga kutekeleza shughuli mbalimbali kwa ajili ya kukabiliana na changamoto hii. Taswira ya utekelezaji wa shughuli hizo dhidi ya mpango wa awali unaonekana katika Kielelezo Namba 6.

Kielelezo Na. 6: Utekelezaji wa Shughuli za kukabiliana na Migongano baina ya Wanyapori na Binadamu kwa Mwaka wa Fedha 2024/2025 hadi kufikia Februar, 2025

SHUGHULI ZILIZOTEKELEZWA HADI FEBRUARI, 2025			
SHUGHULI	**MPANGO**	**UTEKELEZAJI**	**ASILIMIA YA UTEKELEZAJI**
Ununuzi wa Helkopita	02	0	0
Uchimbaji wa mabwawa	30	08	26
Ujenzi wa vizimba	50	08	16
Ujenzi wa vituo	10	4	40
Ununuzi wa pikipiki 39	39	9	23
Ununizi wa ndege nyuki	16	17	106
Ununuzi na Ugawaji wa mabomu baridi	35,000	12,072	34

Ajira kwa Askari wa Uhifadhi	850	473	55
Mafunzo kwa askari **wa vijiji (VGS)**	200	33	16
Ununuzi na Usambazaji wa mikanda ya Satelite Collars	100	18	18

Chanzo: *Randama ya Wizara 2025 na usanifu wa Kamati*

Mheshimiwa Spika, kupitia kielelezo Na. 6 hapo juu, ni wazi kuwa utekelezaji wa shughuli hizo ulifanyika kwa kiwango kisichoridhisha ukilinganisha ukubwa wa changamoto yenyewe. Vilevile, Serikali imeweka utaratibu wa kutoa kifuta machozi na kifuta jasho kwa wananchi waliokumbwa na changamoto hii. Hata hivyo, kumekuwa na malalamiko miongoni mwa wananchi walioathirika na migongano hiyo kuhusu ucheleweshaji wa malipo hayo. Hali hii inachangiwa na mchakato mrefu wa kuthibitisha madai ya wananchi walioathirika na wanyamapori katika maeneo yao.

Mheshimiwa Spika, malalamiko ya wananchi na wawakilishi wao kuhusu migogoro hii ni mengi na madhara yake ni dhahiri. Kamati inaitaka Serikali kuhakikisha inatekeleza kwa ufanisi na ukamilifu shughuli zilizoidhinishiwa fedha na Bunge kwa ajili kukabiliana na changamoto hii.

(ii) Tozo ya Maendeleo ya Utalii (Tourism Development Levy-TDL)

Mheshimiwa Spika, katika kutimiza adhma yake ya kukuza na kuendeleza sekta ya Utalii Nchini Mheshimiwa Dkt Samia Suluhu Hassan Rais wa Jamhuri ya Muungano wa Tanzania aliridhia kurejeshwa kwa Tozo ya Maendeleo ya Utalii nchini (TDL) ambayo ilikuwa imesitishwa kutokana na Sheria ya Fedha ya mwaka 2020. Bunge lako Tukufu lilifanya marekebisho kupitia sheria ya fedha ya mwaka 2024 ili kuruhusu **asilimia 6** ya mapato ghafi ya taasisi za TANAPA na NCAA kuwa chanzo cha tozo hiyo.

Mheshimiwa Spika, Kamati inapenda kumpongeza Mheshimiwa Rais kwa uamuzi wake ambao unalenga kukuza sekta ya utalii nchini. Aidha, uamuzi wa kuidhinisha kiasi hicho cha fedha unaonesha nia ya dhati ya Bunge lako Tukufu katika kuunga mkono juhudi za Serikali kwenye kuleta maendeleo ya sekta ya utalii nchini.

Mheshimiwa Spika, Kamati ilipokea na kufanya uchambuzi wa taarifa kuhusu matumizi ya fedha za tozo hiyo tarehe 25 Machi, 2025 na tarehe 12 Mei, 2025. Katika uchambuzi wake, Kamati

haikuridhika na baadhi shughuli zilizotekelezwa kupitia matumizi ya fedha hizo. Aidha, uchambuzi wa Kamati ulibainisha kukosekana kwa mpango wa matumizi ya fedha hizo.

Mheshimiwa Spika, Kamati inaitaka Wizara kusitisha mara moja matumizi yote yanayoonekana kutokuwa na tija katika kuendeleza sekta ya utalii nchini. Aidha, Kamati inaitaka Wizara kuandaa mpango mkakati ambao utaanisha vipaumbele ambavyo vitatekelezwa kupitia fedha hizo kabla ya kuanza kwa mwaka ujao wa fedha.

(iii) Kituo cha Kutangaza Utalii Kidijitali (DDMCC)

Mheshimiwa Spika, kituo hiki kilianza ujenzi wake mwaka mwaka 2017 na kukamilika kufikia Disemba 2021 kwa jumla ya **Shilingi 1,372,256,210.07.** Kituo kilianza kazi kwa majaribio ya awali tarehe 5 Januari, 2022 kwa kuingia mkataba na mtoa huduma anayeitwa Through Mobile Africa Ltd. Hata hivyo, Kamati ilifanya ziara na kukagua utendaji wa kituo hiki tarehe 17 Machi, 2024 ambapo ilikuta kituo hicho hakifanyi kazi kama ilivyotarajiwa. Katika taarifa yake, Wizara ilisema kuwa kituo hicho kinafanya kazi

kimajaribio na kwa sasa kinashindwa kuanza kazi kwa kukosa fedha.

Mheshimiwa Spika, vilevile, taarifa ya Mdhibiti na Mkaguzi Mkuu wa Serikali kwa Mashirika ya Umma kwa mwaka wa fedha 2022/2023, ilionesha uzembe wa kituo hicho kutokufanya kazi licha ya manufaa yake kwa taasisi katika kuingiza mapato na kutangaza utalii nchini. Aidha, kituo hiki kilitarajiwa kukusanya kiasi cha **Shilingi 29,089,851,719** hadi mwaka 2025 kama kingeanza kufanya kazi.

Mheshimiwa Spika, kufuatia sababu hizo, Bunge lako Tukufu liliidhinisha kiasi cha **Shilingi 1,749,160,000.00** kwa ajili ya kuhakikisha kito hiki kinafanya kazi katika mwaka wa fedha 2024/2025. Tarehe 23 Oktoba, 2024 Kamati ilipokea taarifa ya utendaji wa kituo hiki ambapo Wizara ilionyesha bado kituo hakijaanza kazi.

Mheshimiwa Spika, katika taarifa ya shughuli za Kamati ya Kudumu ya Bunge ya Ardhi, Maliasili na Utalii iliyowasilishwa Bungeni tarehe 7 Februari, 2025, Bunge liliiagiza Serikali kufanya tathmini na uchuguzi wa kina ili kubaini sababu ya Kituo hicho kushindwa kufanya kazi na iwasilishe taarifa kwa Katibu Wa Bunge kabla ya tarehe 10 Machi,

2025. Kamati ilipokea taarifa ya tathmini hiyo na kufanya majadiliano na Wizara tarehe 25 Machi, 2025.

Mheshimiwa Spika, kwa masikitiko makubwa, Kamati inaomba kulitaarifu Bunge lako Tukufu kuwa, taarifa hiyo ilibainisha uwepo wa uzembe na hujuma katika mchakato wa kuanzisha na kukiendesha kituo hicho. Hali hiyo imefanya uendeshaji wa kituo hicho kukwama licha ya faida zake katika kutangaza na kukuza sekta ya utalii nchini. Taarifa ya Wizara inabainisha kuwa Serikali imeanza kuchukua hatua za awali za kinidhamu kwa wahusika. Hata hivyo, Kamati haijaridhika na kasi ya Serikali katika kuwachukulia hatua wahusika wote na katika kuhakikisha kuwa kituo hicho kinafanya kazi kama inavyopaswa ili kuleta tija iliyokusudiwa.

(iv) Bodi ya Utalii Tanzania (Tanzania Tourist Board-TTB)

Mheshimiwa Spika, Bodi ya Utalii Tanzania ni taasisi ya umma iliyoanzishwa mwaka 2002 kwa Sheria ya Bodi ya Utalii Tanzania Sura, 364 ikitakiwa kuchukua majukumu ya lililokuwa Shirika la Utalii Tanzania (Tanzania Tourist Corporation-TTC). Bodi hii imepewa jukumu la kutangaza na

kuendeleza shughuli mbalimbali katika sekta ya utalii nchini.

Mheshimiwa Spika, Kamati imefanya uchambuzi wa taarifa mbalimbali zilizowasilishwa na Serikali ikiwa ni pamoja na sheria ya uanzishwaji wa Bodi ili kupima ufanisi katika utendaji wa Bodi ya Utalii Tanzania. Katika uchambuzi wake, Kamati imebaini kuwa Sheria ya uanzishaji wa Bodi hii ni ya muda mrefu na inayohitaji marekebisho. Pia Bodi hiyo inakabiliwa changamoto kadhaa ikiwemo muundo wake, ukosefu wa bajeti ya kutosha katika utekelezaji wa shuhuli zake, muingiliano wa majukumu baina yake, wizara na taasisi nyingine za Serikali. Vilevile, Bodi hii inakabiliwa upungufu wa watumishi wenye weledi na utaaalam wa kutangaza utalii kidijitali.

(v) Changamoto ya Uendeshaji wa Shirika la Hifadhi za Taifa Tanzania (TANAPA) na Mamlaka ya Hifadhi ya Eneo la Ngorongoro (NCAA)

Mheshimiwa Spika, sekta ya utalii nchini kama ilivyokuwa sehemu nyingine duniani ilipata mtikisiko mkubwa mwaka 2019 hadi 2020 kutokana na UVIKO-19. Kama taasisi za kipaumbele katika uhifadhi na utalii nchini, taasisi

za TANAPA na NCAA ziliathirika hali iliyotishia uwezo wao wa kujiendesha.

Mheshimiwa Spika, mwaka 2020 Bunge lilifanya uamuzi kupitia Sheria ya Fedha ya Mwaka 2020, ambapo taasisi hizi zilitakiwa kukusanya maduhuli na kuyapeleka mfuko mkuu wa Serikali. Aidha, taasisi hizi zilitakiwa kupewa fedha kutoka Serikalini kwa ajili ya kujiendesha na kutekeleza miradi ya maendeleo.

Mheshimiwa Spika, mwaka 2021, Serikali ilichukua hatua mbalimbali kwa ajili ya kunusuru sekta ya utalii nchini. Hatua hizo zimeleta ongezeko la watalii nchini ambao wanatembelea Hifadhi za Taifa na Eneo la Ngorongoro kama vivutio vya kipaumbele. Hali hii imechangia taasisi za TANAPA na NCAA kupata changamoto ya kujiendesha katika maeneo ya kutolea huduma kwa watalii na kushindwa kufanya shughuli za uhifadhi kwa ufanisi kutokana na nakisi ya bajeti kutoka Serikalini pamoja na kuchelewa kupokea mgao wa fedha za matumizi mengineyo.

Mheshimiwa Spika, hali ya miundombinu ya barabara, viwanja vya ndege na madaraja

katika maeneo yanayosimamiwa na taasisi hizo sio nzuri. Hali hii inachangia watalii wengi nchini kushindwa kufika katika vivutio vingi kwa wakati.

Mheshimiwa Spika, Kamati inaitaka Serikali kurejesha utaratibu wa TANAPA na NCAA kukusanya na kutumia ili kuwezesha taaasisi hizi kujiendesha kwa ufanisi. Katika mwaka wa fedha 2024/2025, Kamati ilitoa ushauri huu na Serikali iliahidi kuutekeleza hata hivyo Serikali haikutekeleza ushauri huo kama ilivyoahidi. Kama ushauri huu hautatekelezwa, ni wazi kuwa hali hii itaendelea kuathiri sekta ya utalii na uhifadhi nchini.

SEHEMU YA NNE

4.0 MAONI NA USHAURI WA KAMATI

Mheshimiwa Spika, baada ya uchambuzi wa kina kuhusu utekelezaji wa bajeti pamoja na Makadirio ya Mapato na Matumizi ya Wizara ya Maliasili na Utalii, sasa naomba kuwasilisha maoni na ushauri wa Kamati kama ifuatavyo: -

4.1 Maoni ya Jumla

(a) Serikali ihakikishe inaendelea kubuni mbinu mpya za kutangaza vivutio vya utalii ndani na nje ya nchi ili kuongeza idadi ya watalii wanaotembelea vivutio hivyo hali itakayochangia kuongeza mapato ya Serikali, kukuza uchumi na kuongeza ajira katika mnyororo wa thamani kwenye shughuli zitokanazo na utalii nchini;

(b) Serikali iendelee kulinda na kuhifadhi rasilimali za misitu, wanyamapori na malikale kwa ajili ya kuendelea kupata manufaa ya kiuchumi ikiwa ni pamoja na kukabiliana na mabadiliko ya tabianchi; na

(c) Serikali isimamie kikamilifu na kuongeza ufasini katika ukusanyaji wa Mapato ili taasisi zinazokusanya mapato kupitia MNRT portal ziweze kufikia lengo lililoidhishwa na Bunge. Aidha, Wizara inatakiwa kusimamia na

kuzuia matumizi fedha yasiyo ya lazima katika taasisi zinazokusanya na kutumia ili kuhakikisha kunakuwa na tija katika utekelezaji wa majukumu ya taasisi hizo.

4.2 Ushauri wa Kamati katika Maeneo Mahsusi kwa Wizara ya Maliasili na Utalii

(a) Changamoto ya ya Uendeshaji wa Shirika la Hifadhi za Taifa Tanzania (TANAPA) na Mamlaka ya Hifadhi ya Eneo la Ngorongoro (NCAA)

Kamati inashauri kuwa, kupitia Sheria ya Fedha Serikali ihakikishe inafanya marekebisho ili kuruhusu utaratibu wa kukusanya na kutumia kama ilivyokuwa awali. Uamuzi huo utaongeza ufanisi katika utekelezaji wa majukumu ya TANAPA na NCAA pamoja na kuleta tija kwenye sekta ya Uhifadhi na Utalii nchini.

(b) Changamoto ya Wanyamapori Wakali na Waharibifu

Kamati inashauri kuwa, Serikali:-

(i) Itekeleze kwa ukamilifu Mkakati wa Kitaifa wa kushughulika na mgongano kati ya binadamu na wanyamapori wakali na waharibifu ili kupata utatuzi wa kudumu wa changamoto hiyo;

(ii) Iongeze kasi ya utekelezaji wa shughuli zilizoidhinishiwa fedha na Bunge kwa mwaka wa fedha 2024/2025 ili kukabiliana na changamoto hali itakayopunguza na kuondoa madhara ya migongano hiyo;

(iii) Iboreshe mfumo wa ulipaji wa kifuta machozi na kifuta jasho ili kurahisisha upatikanaji wake hali inayopunguza madhara yatokanayo na migongano hiyo; na

(iv) Ishirikiane na wadau wa uhifadhi kutoka sekta binafsi ili kuweka uzio wa umeme (electrical fence) katika maeneo yenye changamoto kubwa ya tembo.

(c) Tozo ya Maendeleo ya Utalii (TDL)

Kamati inashauri kuwa, Serikali:-

(i) Iunde chombo cha usimamizi kinachojitegemea katika usimamizi na matumizi ya fedha hizo kama inavyofanyika katika Mfuko wa Misitu Tanzania (TaFF) ili kuzuia kuingiliwa na kuongeza uwajibikiaji katika matumizi ya fedha hizo;

(ii) Isitishe shughuli zisizokuwa na tija kama ilivyoshauriwa na Kamati; na

(iii) Iandae mpango mkakati (strategic plan) ambao utaonyesha shughuli na vipaumbele vitakavyotekelezwa kwa ajili ya kuendeleza na kuleta matokeo yaliyotarajiwa katika sekta ya utalii kupitia fedha za tozo hiyo.

(d) Changamoto ya Ucheleweshaji wa Fedha za Jumuiya za Wanyapori (WMAs')

Kamati inaishauri Serikali kuwa, ifanye marekebisho kupitia Sheria ya Fedha ili kuruhusu mgao wa fedha za

WMAs' kwa mujibu wa Kanuni za WMA za mwaka 2018 ziende moja kwa moja kwenye Jumuiya hizo ikiwa ni pamoja na fedha zinazotokana na shughuli za utalii wa picha.

(e) Hoteli na Loji za Serikali zilizobinafsishwa

Kamati inashauri kuwa, Serikali:-

(i) Iongeze kasi katika kuhakikisha kuwa majalidiliano kati Wakili Mkuu wa Serikali na Wawekezaji ambao wameshindwa kutekeleza masharti ya mikataba ya uwekezaji yanafikia mwisho kwa kuzingatia sheria ili hoteli na loji hizo ziweze kurejeshwa Serikalini hali itakayopunguza changamoto ya uhaba wa huduma za malazi kwa watalii nchini; na

(ii) Kupitia Wizara ya Maliasili na Utalii na Ofisi ya Msajili wa Hazina zifanye ufuatiliaji wa mara kwa mara katika hoteli ambazo zinafanya kazi kwa mujibu wa masharti ya uwekezaji ili kuhakikisha zinatoa huduma katika ubora unaotakiwa.

(f) Kituo cha Kutangaza Utalii Kidijitali (DDMCC)

Kamati inashauri kuwa, Serikali:-

(i) Iwachukulie hatua za kinidhamu na kisheria wote waliohusika katika kuhujumu utendaji wa kituo hicho; na

(ii) Iongeze usimamizi ili kituo hicho kiweze kufanya kazi kama ilivyotarajiwa kwa ajili ya kutangaza kidijitali na kuongeza mapato ya Bodi ya Utalii nchini.

(g) Utekelezaji wa Miradi ya Maendeleo iliyotengewa Fedha mwaka 2024/2025

Kamati inashauri kuwa, Serikali:-

(i) Iongeze kasi ya usimamizi wa miradi ili ikamilike kwa wakati kwa ajili ya kutoa huduma iliyokusudiwa kwani miradi mingi ipo nyuma ya wakati; na

(ii) Ipeleke fedha kama ilivyoidhinishwa na Bunge ili kuhakikisha wakndarasi wanalipwa kwa wakati hivyo kuepushia Serikali hasara inayotokana na riba ya kuchelewesha malipo kwa wakandarasi;

(iii) Kupitia timu za usimamizi na ukaguzi wa miradi, inahakikisha thamani ya fedha katika miradi inayotekelezwa na Wizara inazingatiwa.

(h) Bodi ya Utalii Tanzania (TTB)

Kamati inashauri kuwa, Serikali:-

(i) Iandae mkakati wa haraka wa kufanya mapitio ya Sheria ya Bodi Utalii Tanzania Sura, 364 ili kubadili muundo wa Bodi na kuipa majukumu ya kutangaza, kuwezesha na kudhibiti shughuli za biashara na uwekezaji katika sekta ya Utalii nchini;

(ii) Kuweka mikakati ya kuiwezesha Bodi ya Utalii Tanzania kuwa huru kujiendesha na kujitegemea kimapato; na

(iii) Ihakikishe inachukua hatua za haraka kutafuta watalaamu katika eneo la kutangaza utalii kidijali ili kuiwezesha bodi hiyo kufanya majukumu yake kwa ufanisi na kupata

SEHEMU YA TANO

5.0 HITIMISHO

Mheshimiwa Spika, napenda kutumia fursa hii kwa niaba ya Kamati kukupongeza wewe binafsi, Naibu Spika na Wenyeviti wa Bunge, kwa namna ambavyo mmekuwa mkitimiza majukumu yenu kwa weledi mkubwa na hivyo kuliwezesha Bunge letu Tukufu kutimiza wajibu wake kwa ufanisi.

Mheshimiwa Spika, aidha, nawashukuru kwa moyo wa dhati Wajumbe wa Kamati ya Kudumu ya Bunge ya Ardhi, Maliasili na Utalii, kwa ushirikiano na jinsi walivyojitoa kikamilifu katika kipindi chote cha ziara za ukaguzi wa miradi iliyotengewa fedha na uchambuzi wa bajeti ya wizara hii hadi kukamilika kwa taarifa hii. Kwa umuhimu wake, ningependa kuwatambua Wajumbe wa Kamati kwa kutaja majina yao. Hata hivyo, kwa kuzingatia ufinyu wa muda tulionao naomba majina yao kama yalivyoorodheshwa katika taarifa hii yaingie kwenye Kumbukumbu za Taarifa Rasmi za Bunge (Hansard). Majina ya Wajumbe hao ni haya yafuatayo:-

1. Mhe. Timotheo Paul Mnzava, Mb - **Mwenyekiti**
2. Mhe. Najma Muntazar Giga, Mb – **Makamu Mwenyekiti**
3. Mhe. Shaabani Omar Shekilindi, Mb

4. Mhe. Cecilia Daniel Paresso, Mb
5. Mhe. Innocent Sebba Bilakwate, Mb
6. Mhe. Ester Lukago Midimu, Mb
7. Mhe. Khalifa Salum Suleiman, Mb
8. Mhe. Maida Hamadi Abdallah, Mb
9. Mhe. Josephine Thabita Chagula, Mb
10. Mhe. Neema William Mgaya, Mb
11. Mhe. Alaudin Hasham Salim, Mb
12. Mhe.Emmanuel Adamson Mwakasaka, Mb
13. Mhe. Festo Richard Sanga , Mb
14. Mhe. Asia Abdulkarimu Halamga, Mb
15. Mhe. Taska Restituta Mbogo, Mb
16. Mhe. Suleiman Haroub Suleiman, Mb
17. Mhe. Oliver Daniel Semuguruka, Mb
18. Mhe. Lucy Thomas Mayenga, Mb
19. Mhe. Ask. Dkt Josephat Mathias Gwajima, Mb
20. Mhe. Munira Mustafa Khatib, Mb
21. Mhe. Dkt. Florence G. Samizi, Mb
22. Mhe. Asha Abdullah Juma, Mb

Mheshimiwa Spika, kwa niaba ya Wajumbe wa Kamati napenda kutumia fursa hii kuwashukuru Waziri wa Maliasili na Utalii, Mhe. Balozi Dkt. Pindi H. Chana (Mb) na Naibu Waziri, Mhe. Dunstan Luka Kitandula (Mb) kwa ushirikiano

wao mkubwa ambao umechangia kuiwezesha Kamati kutekeleza shughuli zake kwa ufanisi hasa katika sekta hii. Aidha, nawashukuru pia watendaji wote wa Wizara ya Maliasili na Utalii chini ya uongozi wa Katibu Mkuu, Dkt. Hassan Abbasi kwa ushirikiano na mchango wao katika kipindi chote cha utekelezaji wa majukumu ya kikanuni ya Kamati.

Mheshimiwa Spika, mwisho lakini si kwa umuhimu, kwa namna ya pekee nawashukuru watumishi wa Bunge wakiongozwa na Katibu wa Bunge, Ndg. Baraka I. Leonard, kwa kuongoza vyema uratibu wa shughuli za Kamati na Bunge kwa ujumla hadi kukamilika kwa taarifa hii na kuwasilishwa mbele ya Bunge lako Tukufu.

Mheshimiwa Spika, Baada ya maelezo hayo, sasa naliomba Bunge lako Tukufu lipokee na kuijadili taarifa hii pamoja na Taarifa ya Makadirio ya Mapato na Matumizi ya Wizara ya Maliasili na Utalii **(Fungu 69),** kwa mwaka wa fedha 2025/2026 kama yalivyowasilishwa na mtoa hoja hapo awali.

Mheshimiwa Spika, Naomba kuwasilisha.

Timotheo Paul Mnzava, Mb
MWENYEKITI WA KAMATI YA KUDUMU YA BUNGE YA ARDHI, MALIASILI NA UTALII

19 Mei, 2025